

і надати її в такому обсязі, щоб це не загрозувало національній безпеці.

Комунікативна взаємодія силових структур із масмедіа з просвітницькою метою розглядається як перспектива дослідження.

Список використаних джерел

1. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 1. С. 136–141.

2. Карашук А.Я. Інформація, інформаційні продукти, дискурс. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф.* Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. С. 55–57.

3. Лизанчук В.В. Антиукраїнська інформаційна агресія в телерадіопросторі Росії та України. *Наукові записки Інституту журналістики : науковий збірник / за ред. В.В. Різуна*. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2014. Том 56. Липень – вересень. С. 13–21.

4. Пелепейченко Л.М. Стратегічні комунікації силових структур України в сучасному соціальному контексті. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. Київ : Нац. акад. СБУ, 2017. № 1. С. 34–41.

5. Посмітна В.В. Комунікативні стратегії та тактики масмедійного дискурсу в аспекті потенційної загрози деструктивного мовного впливу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія : зб. наук. праць*. Одеса : МГУ, 2019. № 39, том 3. С. 123–126.

6. Почепцов Г.Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології ХХІ століття : монографія. Київ : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 260 с.

Ситько Олена Миколаївна,

завідувач кафедри мовної підготовки

Одеського державного університету

внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

МОВНІ ПРАВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕКИ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ

Питання національних меншин пов'язане з функціонуванням державних інституцій і розвитком відносин між різними групами населення, які проживають на території держави, і, перш за все, зі ставленням національної групи, яка становить більшість у тій чи іншій країні, до національних меншин. Водночас кожна держава зобов'язана поважати людську гідність. Тут доречно згадати важливу цитату з

послання Папи Івана Павла II на 22-й Всесвітній день миру під назвою «Повага до меншин є запорукою миру»: «Є два універсальні принципи, які не можна порушувати і на яких має ґрунтуватися кожна соціальна організація. Ідеться про людську гідність і єдність людського роду, яка передбачає, що все людство, незважаючи на існуючі етнічні, національні, культурні та релігійні поділи, має створити спільноту, вільну від національної дискримінації, прагнучи до взаємної солідарності» [1].

Рідна мова є елементом національної належності людини до певної групи, важливою складовою національної спадщини та культури. Національні меншини вважають це важливим елементом ідентичності. Очевидно, що кожна людина має право користуватися своєю мовою. Тому мовні права розглядаються лише в документах, які повністю або частково присвячені різним типам меншин. Мовні права осіб, які належать до національних меншин, включають право національних меншин на вільне використання рідної мови в приватному та політичному житті; право на збереження та використання власної мови; право на належну освіту, яка дає змогу представникам меншин вивчати рідну мову, а іншим громадянам – доступ до вивчення культур національних меншин, а також право отримувати та поширювати інформацію рідною мовою. Крім того, право використовувати свої імена та прізвища відповідно до правил та традицій рідної мови, коли це можливо, використовувати свою мову в адміністративних та судових органах, а також використовувати топонімічні назви відповідно до мови меншини, яка проживає на цій території. Мовні права доповнюються законами про освіту та правом на доступ до медіа, тобто навчання, публікації та трансляцію інформації мовою меншини. Забезпечення мовних прав людей, які належать до меншин, на практиці є найскладнішим, оскільки мова є найочевиднішим доказом національної належності. Мова зазвичай є першим об'єктом атак, коли певна національна група примушується до асиміляції. Тому національні меншини по-особливному ставляться до своїх мовних прав.

Європейський континент є етнічно, мовно, культурно та релігійно різноманітний, оскільки в більшості країн Європи проживають національні меншини. Провідне місце серед міжнародних регіональних безпекових організацій, метою діяльності яких є вирішення проблем безпеки і співробітництва в гуманітарній сфері, посідає Організація з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ).

Перші зобов'язання держав щодо захисту прав національних меншин були включені в Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. [2]. Держави-члени, на території яких проживають національні меншини, зобов'язалися поважати права осіб,

які належать до меншин, на рівність перед законом, забезпечуючи їм реальне здійснення прав та основних свобод людини. Під час Віденської зустрічі НБСЄ (1986–1989 рр.) [3] питання меншин знову було порушено, оскільки було суттєво доповнено концепцію «людського виміру» – сукупності зобов'язань країн-учасниць щодо поваги всіх прав й основних свобод людини, контактів між людьми та інших питань гуманітарного характеру. У Підсумковому документі країни-учасниці зобов'язалися вжити всіх необхідних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для забезпечення захисту прав людини та основних свобод осіб, які належать до національних меншин; повага до вільного здійснення прав громадами меншин; утримання від будь-якої дискримінації осіб, які належать до меншин, створення умов для сприяння етнічній, культурній, мовній та релігійній ідентичності національних меншин на їхній території.

Документ Копенгагенської зустрічі НБСЄ 1990 р. [4] з людського виміру визначив принципи захисту та права осіб, які належать до меншин. У Копенгагенському документі, який справедливо вважається «Європейською хартією меншин», міжнародна спільнота вперше сформулювала перелік мовних прав національних меншин. Відповідно до п. 32 національні меншини мають право вільно виражати, зберігати та розвивати свою мовну самобутність, а також підтримувати та розвивати свою культуру в усіх її аспектах, не наражаючись на будь-які спроби асиміляції всупереч своїй волі. Представники меншин мають право на повне й ефективне здійснення прав людини та основних свобод в умовах повної рівності перед законом. Зокрема, вони мають право вільно користуватися рідною мовою в приватному та громадському житті; створення й утримання власних установ, організацій чи асоціацій культурного, освітнього та релігійного характеру; сповідувати та відправляти свою релігію, у тому числі проводити релігійно-просвітницьку діяльність рідною мовою. Вони мають право підтримувати безперешкодні контакти один з одним у межах своєї країни, а також транскордонні контакти з громадянами інших країн, з якими вони поділяють спільне етнічне, національне походження, культурну спадщину чи релігійні переконання. Право на доступ і поширення інформації рідною мовою; право створювати та підтримувати організації та асоціації в країні свого проживання та брати участь у міжнародних неурядових організаціях.

Держави-учасниці взяли на себе зобов'язання захищати мовну самобутність національних меншин на своїй території та створюватимуть умови для заохочення цієї самобутності. Держави-учасниці будуть прагнути гарантувати, щоб особи, які належать до національних меншин, незалежно від необхідності вивчати офіційну мову або офіційні мови відповідної держави, мали належні можливості

для навчання своєї рідної мови або рідною мовою, а також там, де це можливо і необхідно для його використання в державних органах відповідно до застосовуваного національного законодавства. У контексті викладання історії та культури у закладах освіти вони також урахуватимуть історію та культуру національних меншин.

Наведені вище нормативні документи передбачають захист мовних прав національних меншин, але не містять єдиного загальноприйнятого визначення національних меншин. В українському законодавстві надано таке визначення: «Це стала група громадян України, які не є етнічними українцями, проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність» [5]. Водночас Законом України «Про національні меншини (спільноти) України» передбачено певні обмеження, зокрема встановлено, що на період дії воєнного стану в Україні та протягом п'яти років із дня його скасування або припинення до державної (офіційної) мови держави, визнаної державою-агресором або державою-окупантом, не застосовуються положення цього Закону, які надають право проводити відповідною мовою публічні заходи, організовані для осіб, які належать до національних меншин, а також не допускається поширення внутрішньої та зовнішньої реклами, а також реклами в медіа місцевої категорії, дубльованої відповідною мовою [5].

Узагальнюючи основні права, які зафіксовані в указаних документах, можна виділити такі головні групи мовних прав національних меншин:

- мовні права у відносинах із державою;
- мовні права в міжособистісній комунікації;
- мовні права у сфері освіти та інформації;
- мовні права, пов'язані з національно-культурною ідентичністю;
- права, що визначають мовну самоідентифікацію та мовну інтеграцію.

Захист мовних прав національних меншин – це не лише юридична чи політична проблема. Це також морально-етичне питання. Національні меншини повинні мати права, які дозволять їм зберегти власну ідентичність й отримати ті ж можливості для повноцінної участі в культурному, соціальному та політичному житті, як і решта суспільства. Це означає, що меншини не повинні отримувати жодних особливих привілеїв, які б поставили їх у більш вигідне становище. Суть захисту меншин полягає в зменшенні відмінностей між становищем меншин і більшості. Тому захист прав національних

меншин у міжнародному та національному праві поширюється насамперед на ті сфери суспільного життя, у яких представники меншин природно мають менше можливостей, ніж більшість. В основному це стосується сфери мовних прав. Оцінюючи права меншин у системах міжнародного співробітництва, слід підкреслити, що прийнятті міжнародні зобов'язання лише встановлюють певні правові рамки для їх реалізації. Багато залежить від національної політики щодо певної групи, яку проводить держава, де проживає меншина, і відносин між країнами проживання та походження меншини.

У рамках ОБСЄ питання національних меншин у Європі перестали бути проблемою конфронтації та стали предметом співпраці. Організація, насамперед через положення Копенгагенського документа 1990 р., запровадила мінімальний європейський стандарт захисту прав представників національних меншин, який може бути розвинений і розширений у двосторонніх договорах або національному законодавстві. Діяльність ОБСЄ у цій сфері обмежена через слабкі механізми імплементації стандартів та моніторингу їх виконання. Місії раннього попередження спрямовані на запобігання етнічним конфліктам, а не на посилення захисту прав меншин. Організація з безпеки та співробітництва в Європі набула великого міжнародного визнання як інституція, яка здійснює нагляд за підготовкою та проведенням виборів у країнах, що розбудовують демократію, контролює ступінь дотримання прав людини в авторитарних режимах та здійснює моніторинг свободи медіа, що є незамінною складовою демократії. Незважаючи на критичні зауваження щодо діяльності ОБСЄ, її прагнення й досягнення у сфері захисту мовних прав національних меншин, що є показником розвинутого громадянського суспільства, слід високо оцінити.

Список використаних джерел

1. Krzywkowska J. Budowanie pokoju w przemówieniach Jana Pawła II do korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej. *Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne*. 2015. №6. P. 227–239.

2. Шемшученко Ю.С. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975. *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2005. 672 с.

3. Слюсаренко І. «Людський вимір» НБСЄ як інструмент тиску на СРСР під час холодної війни. *Європейські та міжнародні підходи до захисту прав людини*: Мат. регіон. наук.-практ. конф. (м. Київ, 07 квітня 2017 р.). К., 2017. С. 122–126.

4. Document de la Reunion de Copenhagen de la Conference sur la dimension humaine de la CSCE. (Copenhagen, 29 juin 1990).

5. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2827-IX.

Томіленко Людмила Миколаївна,
старший науковий співробітник відділу
лінгвістики Українського мовно-
інформаційного фонду НАН України,
кандидат філологічних наук, старший
дослідник

ДІЄСЛІВНА ЛЕКСИКА ЮРИДИЧНОЇ ГАЛУЗІ У ТЛУМАЧНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.

Одним із важливих термінознавчих питань є питання про частиномовну належність термінів. Чимало науковців свого часу схилилися до того, що термінології притаманний іменниковий характер (О. Реформатський, С. Бурдін, В. Русанівський та ін.), хоча все-таки не заперечували можливості інших частин мови позначати наукові поняття. Нині багато науковців звертають увагу й на терміни, що є не лише субстантивами. Дедалі частіше з'являються розвідки присвячені, зокрема, термінам-дієсловам.

«Дієслівні терміни, за спостереженнями дослідників, – зазначає Л. Сменова, – посідають третє місце в тій чи тій терміносистемі щодо морфологічного вираження» [2, с. 172]. Підтверджують це й різні лексикографічні праці, у реєстрах яких терміни-дієслова поступаються кількісно лише іменникам та прикметникам. Дієслово-термін виражає спеціальне наукове поняття про дію, процес чи стан, характерний для певної галузі науки [1, с. 164].

Як відомо, термінологія є суттєвою частиною реєстру кожного великого тлумачного словника. Добирання різногалузевої лексики до загальномовного словника, її системне подання й опис є досить непростим завданням. Стосується сказане і юридичної царини. Згідно з проведеним раніше дослідженням, юридична термінологія посідає помітне місце у тлумачній лексикографії української мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. Кількісно в Словнику української мови в 11-ти томах (СУМ-11) юриспруденція посідає сімнадцяту сходинку з-поміж сімдесяти однієї галузі знань, а за кількістю доданих у Словник української мови у 20-ти томах (СУМ-20) термінів вона також є сімнадцятою, але вже із сімдесяти чотирьох галузей [3, с. 50, 70].

Основу юридичної лексики в академічних тлумачних словниках (СУМ-11 та СУМ-20), як і лексики інших царин, безперечно, становлять іменники. Проте міститься в їхніх реєстрах і частина дієслівних одиниць. Це й однозначні терміни, що зафіксовані лише в